

Programa Compartim, gestió del coneixement del Departament de Justícia

Els aspectes ètics en l'assessorament tècnic de menors

Comunitat Assessorament de justícia juvenil

Novembre 2007

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, la distribució, la comunicació pública i la transformació per generar una obra derivada, sense cap restricció sempre que se'n citi el titular dels drets (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia). La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/es/legalcode.ca>.

Aspectes ètics i instruments d'avaluació

Quan des del Centre d'Estudis es va plantejar, dins el projecte de gestió del coneixement, la possibilitat de fer una jornada al voltant de l'ètica professional dins de l'àmbit de l'assessorament tècnic, les persones que ens vam interessar, preocupades per aquesta qüestió, ens vam posar a pensar sobre quina era la seva consideració i rellevància en la tasca professional del dia a dia. També, vam pensar que per sobre de la nostra feina hi ha un posicionament ètic i/o moral individual, que és el que regeix la nostra manera de fer i de viure en el món.

D'aquesta manera, **una primera qüestió** va ser pensar que moralment, davant la tasca, hi estem doblement obligats: En primer lloc, per la **nostra condició humana** (és a dir, pels nostres principis morals i pels nostres valors individuals). En segon lloc, per la **condició professional** (aquesta està marcada per unes directrius ètiques que tenen la seva màxima expressió en els codis deontològics on es recullen les normes ètiques generals d'una professió, les quals són de recomanat compliment). A l'articulat s'acostuma a regular l'activitat, la conducta professional respecte als drets humans generals, a la institució, als usuaris, als clients, als altres professionals, etc. i garantir, així, una conducta ètica i promoure instruments per jutjar-la. També ens han dit que aquests codis, normes de bona pràctica per als professionals, investeixen d'autoritat i reconeixement la professió, i que ofereixen independència i autorregulació sobre com hem d'actuar els professionals.

Així, podem pensar en dues dimensions del concepte, una **dimensió eticomoral**, que faria referència als pensament moral, als drets universals, als principis bàsics, als valors i al bon fer de la persona, i una altra **dimensió normativa**, que faria referència a les normes, directrius, codis, recomanacions, la qual formaria part del camp de la deontologia.

Aquesta **dimensió eticomoral** té a veure amb l'ètica professional orientada al bé, no normativa, no exigible, automotivada, que parteix de la consciència individual predominant, que es preocupa per l'acompliment màxim i que parteix de l'ètica aplicada. A diferència de l'anterior, la **dimensió normativa/deontològica** està orientada al deure del que és bo, és normativa (formada per codis i articulada), és exigible als professionals d'aquell cos, demana actuacions dirigides, està consensuada pel col·lectiu professional, recomana un compliment de mínims i s'ubica entre la moral i el dret.

Una segona qüestió que ens vam plantejar és la particularitat del nostre camp d'intervenció i del nostre objecte d'intervenció.

Pel que fa a l'objecte, els menors i les persones, des del nostre camp, treballem amb una franja de població vulnerable i fràgil.

En el camp clínic i de la salut, per exemple, on l'objecte de treball també són les persones, hi ha hagut grans debats sobre ètica i la seva aplicació durant tot el segle XX, que han esdevingut en diferents documents adoptats i aprovats per l'Assemblea Mèdica Mundial, com ara el *Codi internacional d'ètica mèdica* de l'any 1949, i posteriors revisions on es recullen els deures del col·lectiu; la *Declaració d'Hèlsinki*, l'any 1964, on es regulaven els principis ètics per al col·lectiu de metges i altres persones que fessin investigació, l'*Informe Belmont*, de l'any 1978, que neix de la necessitat de protegir l'ésser humà davant la investigació mèdica, i que recull els tres principis bàsics de la bioètica: el respecte a les persones; el principi de beneficència i no maleficència i el principi de justícia.

Pel que fa al nostre camp d'intervenció, el camp jurídic on nosaltres treballem, es caracteritza per ser un terreny rígidament estructurat i legalista. Estem subordinats no solament a la llei, sinó també al context judicial i als seus requeriments, etc. Així, a més de les divergències existents entre la conducta ètica pròpia i les recomanacions del codi deontològic professional, s'hi afegeix aquesta circumstància que facilita que el professional entri en constants dilemes. Les normes jurídiques no sempre van en la mateixa direcció que els codis deontològics ni aquests amb les morals particulars de cada individu. Temes com la confidencialitat, els consentiments, la intervenció de terceres parts, quin ús fem de la informació, la justícia, etc. fa que ens trobem diàriament amb petits conflictes ètics que hem d'anar resolent. El camp jurídic i el camp socioeducatiu, a vegades, responen la mateixa pregunta de manera diferent: quin és l'interès del menor?

En un altre ordre, cal esmentar, també, el context institucional, l'organitzatiu, els programes tècnics específics, etc. en el qual estem inclosos o n també regeixen normes, recomanacions i instruccions generalistes que xoquen amb la particularitat de cada cas.

El cas és que en el dia a dia de la nostra tasca, ens trobem sovint amb dilemes ètics: És ètic o no amagar informació als pares d'un menor quan aquest ens ha demanat secretisme? Fins on hem d'informar la família i el menor de tots i cadascun dels tràmits o parts del procés? De la informació que manegem, què hem d'anotar a l'informe i què

entra dins del secret professional? Hem d'orientar cap a una conformitat en interès del menor?, etc.

Per respondre aquestes qüestions podríem plantejar-nos tres models de decisió:

1. Un model deontològic o principalista, és a dir, aplicar l'articulat del codi deontològic de cadascun dels col·lectius, els principis i normes i respondre,
2. O bé, un model conseqüencialista o utilitarista, plantejant-nos les conseqüències que aquella acció o actuació tindrà sobre la persona: utilitat, satisfacció, benefici, justícia, etc.
3. O finalment, podríem optar per un model integrador: una mirada més àmplia que tingués en compte els dos models anteriors: en primer lloc, els components normatius (les normes, els codis); en segon lloc, els components finalistes (les alternatives, la utilitat) i a més a més, els components ètics individuals (els valors i virtuts personals) i també el context on es produeix el dilema, la relació entre els interventors, etc. això promou el tracte particular a cada situació. I, en aquest sentit, una mateixa pregunta pot tenir respostes diferents, segons cada cas.

Així, en el grup de treball, ens vam plantejar:

- Fins a quin punt tenim en compte els aspectes ètics en el dia a dia de la nostra feina?
- Quins principis i valors regeixen la nostra ètica professional com a col·lectiu específic dins de l'àmbit judicial?
- Tenim en compte els codis deontològics específics de cada cos professional a l'hora d'actuar?
- Parlem tots el mateix llenguatge quan parlem de comportament ètic a la feina?
- Com solucionem els conflictes ètics que se'ns presenten? On podem acudir en recerca d'ajuda experta?
- És possible establir principis morals que siguin vàlids i universals per a tots ?

Partint d'aquests interrogants, vam decidir centrar el nostre treball en la recerca de valors o virtuts que pensàvem que podien definir un bon professional. El punt de partida es va basar més en un posicionament moral general, personal, desinteressat i de convicció, com a persones. Entenem que això té a veure, sobretot, amb un concepte ampli de responsabilitat personal i professional.

Vam llegir les fonts directes de drets, entre les quals esmentem: la *Declaració universal del drets humans* (aprovada per l'Assemblea de les Nacions Unides en data de 10 de desembre de 1948). Ja en el nostre país i dins l'ordenament jurídic, la Constitució espanyola (com a norma primària on en el capítol 1 es recullen els drets de la persona, sancionada pel rei l'any 1978) i altres textos legals recullen la preocupació i l'interès, que sobretot, ha tingut la definició i protecció dels drets de les persones. Alguns dels valors generals comuns recollits en aquestes cartes universals van ser: el respecte i la promoció dels drets de les persones, la igualtat, la justícia social, el compromís social, etc. entre d'altres.

També vam acudir als codis deontològics dels diferents col·legis professionals: el de psicòlegs, aprovat l'any 1989 i actualment en revisió, treballadors socials, aprovat l'any 2000 i l'últim que es va aprovar, educadors socials, aprovat l'abril d'aquest any.

A continuació vam llegir bibliografia sobre ètica professional. En la majoria dels textos es recollien com a valors importants que calia tenir en compte en l'exercici professional el respecte, la responsabilitat, la capacitat professional, la confidencialitat, les relacions professionals, la justícia, la competència, el compromís social, etc.

Un cop feta aquesta primera aproximació, el grup va destriar les virtuts que consideràvem indispensables en el nostre àmbit. Vam començar a parlar de responsabilitat, honestat, eficàcia, igualtat, competència, rigorositat, etc. A mesura que avançàvem en el discurs, la llista s'anava fent extensa i llarga. Tots estàvem d'acord que les virtuts que recollíem eren importants i representatives.

El pas següent va ser definir i acotar cadascuna d'aquestes virtuts. Aquí van començar a aparèixer els primers desacords, incomprendiments, sorpreses o més ben dit, dilemes: Què vol dir ser honest? Què vol dir ser rigorós? Sóc rigorós quan a l'entrevista busco únicament la informació imprescindible per fer l'informe? O sóc poc curiós? Sóc rigorós quan aplico el mètode unificat d'exploració? O sóc poc competent? Sóc veraç quan exposo clarament les meves valoracions als usuaris? O sóc deshonest quan no informo exhaustivament l'usuari?

El que va començar com a petites diferències interpretatives va acabar com un debat entre nosaltres, sobre el que és bo i el que és dolent en la nostra tasca. I no ens posàvem d'acord. Necessitàvem una veu acorda que ens permetés parlar un mateix llenguatge o si més no similar a l'hora de parlar d'ètica i valors. I les preguntes que sorgien eren: Quins són els valors que realment tenim en compte? Hi ha diferències a l'hora de valorar les virtuts que defineixen moralment un bon professional? Hi ha

diferències entre les unitats tècniques de la Direcció General? Hi ha diferències segons el cos professional de pertinença? O aquestes diferències, de ser-hi, vénen marcades pel talant moral de cadascú?.

Es feia necessari limitar qualitativament i quantitativament el llistat de virtuts establertes. Vam reduir el nombre inicial a 12 dimensions amb les quals hem treballat durant aquests mesos.

Vam elaborar un qüestionari per mesurar, per una banda el pes i la significació que cadascuna de les virtuts tenia per a vosaltres a l'hora de definir un professional virtuós, i que es recollia en la primera part del qüestionari, després de demanar-vos les dades biogràfiques generals (edat, cos professional, unitat tècnica, gènere, etc.). Això ens permetria obtenir una imatge aproximada de com enteneu vosaltres que ha de ser un bon tècnic.

La segona part recollia 56 proposicions tipus Likert relacionades amb les 12 virtuts o dimensions apuntades, amb la pretensió de saber quina és la vostra actitud davant d'aquestes. Per incloure els diferents ítems dins del qüestionari vam consensuar les següents definicions a partir dels diversos articles d'autors experts en la matèria.

Apuntem breument una descripció de cadascuna:

- 1. Curiositat:** Entesa com aquell desig de saber, de conèixer coses que ens envolten i poder explicar-les. La necessitat de conèixer per què les coses són com són i per què funcionen com funcionen. (Busco la informació imprescindible en l'informe, vaig més enllà?)
- 2. Veracitat:** Fa referència a la interiorització de la necessitat i exigència de comunicar la veritat i de conèixer-la. El valor que ens empena a dir el que són les coses, a ser fidels a la realitat, a transmetre la veritat. (Exposo clarament les meves conclusions als usuaris? És important no generar expectatives en l'usuari?)
- 3. Coherència:** Inclou l'existència d'un sistema referencial (en aquest cas, el marc metodològic i competència) i la predisposició de la persona a seguir-lo. Inclou també la congruència entre el que pensem i el que fem i diem. Inclou també el concepte d'autocrítica. (Els professionals hem de compartir enquadrament teòric? Puc modificar el procediment de treball establert?)

4. **Honestedat:** Té a veure amb la rectitud de la raó i de la voluntat de fer. La persona honesta pensa el que fa i reflexiona dues vegades sobre les seves obres. Inclou el concepte de transparència, obrar conforme a la pròpia personalitat i propis criteris. Inclou també el concepte de llibertat de decidir. (És adequat utilitzar informes estandarditzats? En quins casos apliquem instruments psicomètrics?)
5. **Competència:** Estar capacitat per desenvolupar la professió de manera òptima. Inclou un coneixement propi de la tasca professional i també una determinada manera de fer, un tarannà moral. (No tinc res més per aprendre? M'equivoco en les meves valoracions d'un cas?)
6. **Rigor:** El desig de fer les coses bé, de ser curós en la feina i en l'acció. Inclou conceptes com ara autoexigència, tenacitat en l'esforç, recerques de millores professionals, etc. (Aplico un mètode sistemàtic en l'entrevista? La feina acaba sent rutinària?)
7. **Serietat:** Actitud davant la tasca, radicalment oposada a la frivolitat i a l'estupidesa. (Faig bromes sobre els casos?)
8. **Responsabilitat:** Ho podríem resumir com la resposta a consciència davant dels valors que exigeixen ser realitzats. Respondre les conseqüències d'aquestes respostes, assumir-les. Implica ser sensible cap als valors i obligacions morals, no només als propis sinó també als dels altres. També inclou el coneixement que es té de ser autor dels propis actes. (Sóc l'únic responsable del contingut de l'informe?)
9. **Actitud crítica:** Com a bona actitud positiva. Qüestionament de les veritats a ser observades sota el prisma de la raó i no de la tradició. Sospesar el valor de les coses i poder exercir, amb serietat, la llibertat. Inclou el coneixement. (La meua intervenció no em desperta dubtes? Desconfio de les intervencions prèvies dels casos?)
10. **Comunicació:** Entesa com el tractament que es fa de la informació que maneguem. (La informació dels informes ha de ser confidencial?)
11. **Eficàcia i eficiència:** Fa referència al nostre fer davant del marc competencial i organitzatiu. (El compliment a termini dels informes és fonamental? La feina està burocratitzada? Valoro la qualitat per sobre de la quantitat?)

12. Competències socials: Habilitats relacionals amb els usuaris i també amb la solidaritat amb els companys, saber treballar en equip, etc. (Sóc sincer amb l'usuari? I amb els companys? El meu cos professional em proporciona seguretat?)

Ja som conscients que:

- És un llistat arbitrari. Les diferents virtuts s'hi ha inclòs per la seva freqüència d'aparició a partir dels diversos articles i treballs consultats.
- La conceptualització de cadascuna per part del professional té una càrrega de subjectivitat que en fa difícil la definició i descripció.
- Són valors, que així esmentats, són altament desitjables i acceptats com a bona pràctica ètica per tots els professionals. Tothom estarà d'acord que per ser èticament correcte cal ser veraç, competent, rigorós, crític, etc.
- També es fa difícil limitar-les en la definició, on comença una i acaba l'altra.

Posteriorment, i amb l'ajut metodològic i analític d'Antonio Ruiz, expert en construcció d'escalas psicomètriques i el tractament de les dades, vam acabar el qüestionari. Es va repartir durant la segona quinzena de setembre entre els companys que feu informes d'assessorament. Això inclou el personal assessor dels equips d'assessorament tècnic, les seccions territorials, els tècnics de medi obert i els de centres.

La veritat, val a dir i sense ànim d'ensabonament, que el qüestionari va tenir una bona acollida i una resposta força ràpida, i més si tenim en compte que tots estem molt ocupats i que tenim poc temps. Es van obtenir 106 qüestionaris d'un total de 129 que es van donar als tècnics que fan informes d'assessorament (la mostra ha quedat conformada amb 105 perquè n'hem perdut un pel camí) repartits de la següent manera: 39 qüestionaris dels tècnics assessors de les diferents seccions territorials d'un total de 46 (86%), 51 tècnics de medi obert d'un total de 64 (79%) i 15 tècnics de centres d'un total de 19 (78%). Això fa un total de participació del (81%).

Percentatges de participació per unitats tècniques:

Tècnics d'equips d'assessorament	Tècnics medi obert	Tècnics de centres	Total
46	64	19	129
39 (86%)	51 (79%)	15 (78%)	105 (81%)

Un cop recollits tots els qüestionaris, es van obtenir les puntuacions directes en una full de càlcul per al tractament estadístic posterior, relació, anàlisi de les dades i obtenció de resultats a través del programa SPSS (Statistical Product and Service Solutions).

Barcelona, novembre del 2007

Bibliografia relacionada amb aspectes ètics

1. *Avantprojecte de reglament de l'Observatori d'ètica aplicada a la intervenció social*. Febrer 2006 (document intern)
2. BERMEJO, F. *La ética del trabajo social*. Bilbao: Desclée de Brouwer, SA, 2002
3. CAMPS, V; GINER, S. *Manual de civisme*. Barcelona: Columna, 2005.
4. CAMPS, V. *Virtudes públicas*. Madrid: Espasa Calpe, 1990
5. CAMPS, Victoria. «Els principis de la bioètica i la pràctica psicològica». *Materials del COPC*, núm. 3 (1998). P. 15-17
6. CANIMAS, J. «Els comitès d'ètica aplicada en l'àmbit de la intervenció psicosocioeducativa» dins les jornades Conflictes Ètics i Legals en el Processos de Peritació. Mollet del Vallès, desembre 2006.
7. COBO, J.M. *Ética profesional en ciencias humanas y sociales*. Madrid: Huerga Fierro Editores, 2001
8. CHAMARRO, Andrés (coord.) *Ètica del psicòleg*. Barcelona: UOC, 2007.
9. CORTINA, Adela. *El quehacer ético*. Madrid: Santillana, 1996.
10. «Deontologia i pràctica professional». (Monogràfic). *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*, núm. 17 (gener-abril 2001).
11. ESCÁMEZ, J; GIL, R. *La educación en la responsabilidad*. Madrid: Paidós Ibérica, 2001.
12. ETXEBARRIA, X. *Ética de las profesiones*. Bilbao: Desclée de Brouwer, 2002.
13. FERRERO, A. *La ética en psicología y su relación con los derechos humanos*. Argentina: Universidad Nacional de San Luis, 2000.
14. HIRSCH ADLER, A. «Construcción de una escala de actitudes sobre ética profesional». *Revista electrónica de investigación educativa*, 7 [Mèxic], núm. 7, 2005.

15. «Ética i educació social: La passió d'un repte». Monogràfic. *Quaderns d'educació social*, núm 10 CEESC (2007).
16. SALOMONE, G.Z. «Las cuestiones éticas de la psicología en el ámbito jurídico». *Memorias de las XII Jornadas de Investigación*. Universidad de Buenos Aires (agost 2005).
17. SALOMONE, DOMÍNGUEZ. *La transmisión de la ética. Clínica y deontológico*. Buenos Aires: Letra Viva, 2006.
18. «Tòpics ètics relacionats amb la peritació psicològica». Grup de treball de psicologia forense del COPC
19. Torralba, F. «Valores éticos y profesionalidad». Universitat Ramon Llull [Barcelona] (article)
20. VILAR, J. «Deontología y práctica profesional. Límites y posibilidades de los códigos deontológicos». *II Congrés Estatal d'Educadors Socials*, 1998.